
UDK: 821.163.42-93.09-31 Gardaš A.
Izvorni znanstveni članak
Primljen 11. X. 2016.

VEDRANA ŽIVKOVIĆ ZEBEC
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
vzivkovic@foozos.hr

SLIKA OBITELJI U ROMANIMA „MIRONOVSKOGA“ KRUGA ANTE GARDAŠA

Sažetak

U radu je promatrano oslikavanje obitelji u romanima Ante Gardaša koji pripadaju „mironovskom“ krugu romana koje povezuju isti protagonisti predvođeni dječakom Mironom. Analizirano je deset romana koji prema implicitnim čitateljima pripadaju književnosti za djecu i književnosti za mlade pri čemu je promatrano kako je oslikana obitelj i kako ona utječe na formiranje dječjega i mladenačkoga identiteta.

Obitelj se kao sociemska figura nalazi u pozadini romana „mironovskoga“ kruga, ali odnosi u obitelji i odrastanje pod utjecajem istospolnih obiteljskih uzora utječu na ponašanje djece i mladih i formiranje njihova identiteta. Gardaš oslikava skladnu tradicionalnu patrijarhalnu obitelj u kojoj vladaju rodno stereotipni odnosi i podjela na mušku javnu i žensku privatnu sferu. Slika obitelji u kojoj vlada povjerenje i međusobna bliskost utječe na formiranje dječjih i mladenačkih likova koji su uklopljeni i ne izražavaju buntovništvo prema autoritetu ili roditeljskoj kulturi.

Ključne riječi: Anto Gardaš, dječji roman i roman za mlade, tradicionalna patrijarhalna slika obitelji, formiranje dječjega i mladenačkoga identiteta

Uvod

Stvaralaštvo je Ante Gardaša vremenski smješteno u drugu polovicu 20. stoljeća koja se uzima kao razdoblje tematskoga i stilskoga pluralizma u dječjem romanesknom stvaralaštvu, što se osobito odnosi na posljednja dva desetljeća koja su obilježena i velikom romanesknom produkcijom. U kritici se najvažnijim područjem Gardaševa stvaralaštva smatraju dječji romani po kojima se može staviti uz bok najvažnijim romanopiscima hrvatske dječje književnosti. Romani su mu i recepcijski dobro prihvaćeni pa su mnogi doživjeli i više izdanja, a našli su se i na popisu lektire za osnovnu školu. Napisao je četrnaest romana za djecu i mlade u razdoblju od više od trideset godina¹, stoga je kroz dugo razdoblje Gardaševa romanesknoga stvaralaštva uočljiv utjecaj promjena u hrvatskoj (i svjetskoj) dječjoj književnosti na autorovo stvaralaštvo, kao i zadržavanje elemenata koji karakteriziraju autorovu poetiku. Romani koji prema implicitnome čitatelju pripadaju književnosti za djecu i mlade dijele se u dvije cjeline. Jednu cjelinu čine romani koje povezuju isti protagonisti koji se prema glavnom protagonistu Mironu nazivaju „mironovski“. Drugu cjelinu čine romani izvan „mironovskoga“ serijala koje ne povezuju isti protagonisti, mjesta radnje niti žanrovi.

U ovome će se radu analizirati oslikavanje obitelji i utjecaj obitelji na odrastanje pojedinca u deset romana koji pripadaju tzv. „mironovskom“ krugu. U tim se romanima kao protagonist pojavljuje dječak/mladić Miron, njegova sestra Melita, otac Leopold i neimenovana majka. U radu će se istražiti kako obitelj utječe na ponašanje i oblikovanje stavova djece i kakvi su odnosi unutar obitelji s osvrtom na rodne uloge unutar obitelji. Analizi romana pristupit će se kronološki, prema vremenu objavljivanja prvoga izdanja romana, i prema pripadnosti implicitnome čitatelju. Analizom slike obitelji i oblikovanja dječjih identiteta nastojat će se odrediti koji su elementi stalno prisutni u piščevoj poetici, a koje novine donosi s obzirom na promjene u hrvatskoj dječjoj književnosti i izvanknjiževnoj situaciji.

1 Ishodišni je Gardašev roman *Tajna zelene pećine* pisan 1970. – 1971., a objavljen 1979., a posljednji je Gardašev roman, koji pripada korpusu književnosti za djecu i mlade, *Čovjek s crvenim štapom* objavljen 2004.

1. Obitelj u književnosti za djecu i mlade

Oslikavanje obitelji u dječjoj književnosti odraz je određene ideologije i stanja u društvu, književnih trendova, ali i konvencija koje vladaju u dječjoj književnosti. Alston, proučavajući sliku obitelji u engleskoj dječjoj književnosti, navodi da dječja književnost kroz prikaz obitelji održava sklonost idealu nuklearne obitelji i konzervativnu narav jer, unatoč činjenici da su se oblici obitelji koji se pojavljuju u djelima dječje književnosti promijenili i postali različiti i mnogobrojni, i dalje se zadržava ideal koncepta doma i težnja za nuklearnom obitelji (usp. Alston, 2008).

Oslikavanje obitelji u dječjoj je književnosti povezano s didaktičkom funkcijom dječje književnosti, koja može biti različito materijalizirana (vidi Hranjec, 2006) i utječe na formiranje stavova čitatelja. Obitelj je mjesto oblikovanja prvih stavova i socijalnih uloga. „Obitelj je, kada je riječ o socijalizaciji, socijalni prostor gdje djeca stječu prva socijalna iskustva, formiraju vrijednosti okvir i obrasce ponašanja koji im služe kao model ponašanja u životu, uključujući i odnos prema drugom spolu.“ (Baranović, 2000: 14) Alston (2008) navodi da tekstovi dječje književnosti prikazuju svijet kakav jest, ali ujedno i oblikuju svijet implicitnih čitatelja, što se očituje promoviranjem određene obiteljske ideologije i usađivanja vrijednosti čitateljima prikazom ideala nuklearne obitelji ili težnjom za stvaranjem vizije obiteljskoga života i vrijednosti koje se ne poklapaju s bliskim iskustvom današnje djece.

Hrvatsko je društvo, uz određenu liberalizaciju, i dalje organizirano kao patrijarhalno². Društvena organizacija, kao i odnosi moći u društvu i obitelji preslikavaju se i na dječju književnost i na izgradnju identiteta likova.³ Culler, razmatrajući pitanje konstituiranja identiteta likova,

---

2 Patrijarhalnost hrvatskoga društva Galić ističe promatrajući odnose moći unutar društva: „Činjenica da je naše društvo, kao i sve ostale povijesne civilizacije, patrijarhat – potpuno je evidentna ako se prisjetimo da je vojska, industrija, tehnologija, sveučilišta, znanost, politički uredi, financije – ukratko, svaki pristup moći unutar društva, uključujući prinudnu snagu policije – potpuno ili uglavnom u muškim rukama“. (Galić, 2002: 227)

3 Vrcić-Mataija navodi da se prevladavajući patrijarhalni sustav vrijednosti oslikava i u književnome oslikavanju obitelji, uz povremeni veći stupanj demokratičnosti unutar obiteljskoga konteksta i stoga navodi tri tipa odnosa koji se oslikavaju u hrvatskoj dječjoj književnosti devedesetih godina 20. stoljeća: izrazito patrijarhalne obiteljske odnose, suvremene patrijarhalne odnose te liberalne suvremene obitelji (Vrcić-Mataija, 2015: 133).

navodi elemente koji utječu na konstituciju identiteta likova, odnosno „kako oni sami sebe izgrađuju i kako su određeni različitim okolnostima svoje prošlosti, izborima koje čine i društvenim silnicama koje na njih djeluju.“ (Culler, 2001: 129) U dječjoj se književnosti kao bitan element konstituiranja identiteta dječjih likova pojavljuju odrasli odnosno roditelji. Vrcić-Mataija (2015) navodi da je izgradnja identiteta dječjih likova različita s obzirom na obiteljski svjetonazor koji se pojavljuje pri oslikavanju obitelji u romanima za djecu i mlade.

Obitelj, koja je uz družinu odnosno klapu bitna sociemska narativna figura dječje odnosno adolescentske književnosti, u hrvatskoj je dječjoj i adolescentskoj književnosti različito prikazivana, od patrijarhalnih obiteljskih odnosa do suvremenih obitelji koje donose različite devijacije i patologije ili promijenjenu strukturu⁴.

2. Slika obitelji u Gardaševim dječjim romanima „mironovskoga“ kruga

Prva su tri romana „mironovskoga“ kruga znanstveno-fantastičnoga žanra i njima Gardaš usustavljuje taj žanr u hrvatskoj dječjoj književnosti, a čine ih *Ljubičasti planet* (1981)⁵, *Bakreni Petar* (1984) i *Izum profesora Leopolda* (1986). U navedenim se romanima prvi put pojavljuje obitelj profesora Leopolda, sin Miron i kći Ita (kasnije Melita) i neimenovana supruga i majka. Navedeni su članovi obitelji u različitim funkcijama i ulogama unutar djela, kao i unutar „mironovskoga“ serijala. U prva su tri znanstveno-fantastična romana dječji protagonisti još mlađi i vidljiv je veći utjecaj roditelja na uspostavljanje njihova identiteta. Osobito se bitnim pokazuje očev lik, tj. odnos oca i sina i utjecaj istospolnoga autoriteta na izgradnju dječjega lika. Već u prvome romanu

4 Proučavajući obiteljske oblike na odabranim djelima hrvatske književnosti za djecu i mlade, Hranjec je uočio da se u književnosti za djecu i mlade referiraju različiti obiteljski oblici među kojima izdvaja: „a) čvrsto strukturirana, homogena obitelj, b) socijalno-staleška obiteljska zajednica, c) luckasta obitelj, d) krnja obitelj, e) razorena obiteljska zajednica, f) 'supstitucijska' obitelj, g) urbana 'formalna' obitelj, h) obitelj u humorno-fantazijskom svijetu i slično.“ (Hranjec, 2005: 28)

5 U zagradi se navodi godina prvoga izdanja romana.

„mironovskoga“ kruga, *Ljubičastom planetu*, ističe se važnost obiteljske zajednice, povjerenja i razgovora roditelja i djece, što karakterizira autorovu poetiku. Otac Leopold, znanstvenik, i njegov sin Miron odlaze na planet Sanon kako bi ga spasili. U središtu su pripovijesti muški likovi, dok je cijela obitelj samo u pozadini zbivanja i majka i kći nisu aktivni narativni elementi. Unatoč tomu, iz prikaza obitelji može se iščitati da djeca odrastaju u idealiziranoj patrijarhalnoj nuklearnoj⁶ obitelji u kojoj vlada harmonija, njegovanje međusobnih odnosa i kvalitetno provođenje vremena roditelja i djece: „Nedjeljom bi svi četvoro izlazili na livadu nedaleko kuće i tu se igrali, smijali i podcikivali, kao da na ovom svijetu nema ni nacionalnih instituta, ni sveučilišta, ni poskupljenja kruha i mesa, već da se živi samo od smijeha i čistog zraka.“ (Gardaš, 2011: 14)

U tradicionalno prikazanoj obitelji vladaju stereotipni odnosi koji nisu netipični za hrvatsku dječju književnost. Prostor i očeva i majčina uloga prikazani su u okviru stereotipnih rodni uloga pri čemu ocu pripada javni prostor, a majci privatni. Iako je očev lik prikazan kroz stereotip otkvačenoga znanstvenika, za koji Yates (2009) navodi da je karakterističan za znanstveno-fantastični žanr, pri oslikavanju obitelji on je glava obitelji i njemu pripada javna sfera odnosno rad izvan kuće u institutu. Neimenovana majka zadržava se u privatnoj sferi i brine se o svakodnevnome funkcioniranju obitelji odnosno obavljanju kućanskih poslova. Neimenovanjem majke kroz cijeli serijal ističe se rodno stereotipno oblikovanje ženskoga lika. Rodne se uloge prenose i na djecu pa je i dječji muški lik mobilan i sudjeluje u spašavanju drugoga planeta, dok je sestra statična i ostaje u prostoru doma gdje se igra s tipičnim ženskim igračkama. Zima (2002) navodi da se u novijoj hrvatskoj dječjoj književnosti stereotipi o djevojčicama, koji ih prikazuju kao nesamostalne, neaktivne i nepoduzetne, uglavnom zadržavaju, dok se u svjetskoj književnosti teži prevladavanju društveno-spolne diferencijacije.

---

6 Patrijarhalni se sustav vrijednosti uočava pri tradicionalnome oslikavanju obitelji kojoj je na čelu muški autoritet, odnosno najčešće otac, koji se brine o materijalnoj strani obitelji, a majke su često prikazane kao kućanice i emocionalno utočište. Tradicionalne su obitelji najčešće potpune obitelji s oba roditelja, a nerijetko uključuju i tri generacije. Takve obitelji podrazumijevaju tradicionalan odgoj koji znači poštivanje autoriteta, religioznu i domoljubnu osviještenost, njegovanje običaja (Vrcić-Mataija, 2010: 225).

Odnos oca i sina u fokusu je fabule romana. Na početku se romana ističe kontrastno oblikovanje dvaju likova, oca Leopolda, profesora atomske fizike, i sina Mirona koji u školi ima problema s fizikom. Otac aktivno sudjeluje u odgoju djece, posebice sina i utječe na oblikovanje njegova identiteta međusobnim razgovorima i odnosom temeljenim na bliskosti i povjerenju uz zadržavanje autoriteta koji dječak poštuje i ne protivi mu se. Oni mogu razgovarati o svim temama, pa i sinovim ljubavnim „problemima“, a međusobnu bliskost naglašava i fizičko razmjenjivanje nježnosti i tepanje. Otac je sinu potrebna podrška i u trenucima opasnosti, što produbljuje njihov odnos i stvara osjećaj zaštite i povjerenja. Pravila lijepoga ponašanja naučena u obitelji vrijede u svim situacijama, i onim nepoznatim i nepredviđenim na nepoznatome planetu i u opasnosti. Njeguje se odnos istospolnoga roditeljskog uzora jer otac svojim pristojnim ponašanjem nastoji utjecati na sina, što predstavlja i didaktičnu i odgojnu crtu romana koje su karakteristične za Gardaševo stvaralaštvo. Uz Leopolda se veže i rodno nestereotipno ponašanje jer on pokazuje osjećaje i plače kada se Miron nađe u opasnosti (nestane na Satelitu), a pokazivanju emocija i straha sklon je i Miron, ali manje nego ženski likovi u romanu.

Leopoldov lik, oblikovan kao otkvačeni znanstvenik, nosi neke nekarakteristične osobine za odrasle likove. Brzo se i lako prilagođava životu na drugome planetu koji se mnogo razlikuje od života na Zemlji kad se radi o odnosu prema životu, odnosno utopijskome uređenju s igrom i hedonizmom u središtu pozornosti. Njegovo ponašanje u nekim je situacijama karikirano i neprilično, poput ovisnosti o pušenju kamilice ili gledanja drugih žena na planetu Sanonu, ali takvo ponašanje ostavlja humorističan dojam i ne otvara težu problematiku niti narušava harmoničnu sliku obitelji.

Obiteljski su odnosi na Sanonu oblikovani kao i oni na Zemlji, stereotipno i patrijarhalno. Muškarci se bave ozbiljnim poslovima i brigom o spašavanju planeta, a žene ostaju unutar privatne sfere i brinu se o djeci i domaćinstvu. I kada znaju što se događa u javnoj sferi (Savjetnikova žena, majka Pim i Pama, ima neka saznanja o opasnostima koje im prijete), ostaju u pozadini i nastavljaju s brigom o djeci. Ženski su likovi,

u okviru rodno stereotipnih uloga, skloniji pokazivanju osjećaja, češće plaču, dok su muškarci pribraniji. Jednako su prikazane i djevojčice kojima je svojstveno jače izražavanje emocija i briga za druge. Rodne uloge kakve vladaju u domovima projiciraju se i na ponašanje djece.⁷

Obitelj kao zajednica, iako nije u središtu naracije, važna je sociemska figura i u romanu *Bakreni Petar* u kojem je glavni protagonist dječak s drugoga planeta koji spas traži na Zemlji. Uz njega se u romanu pojavljuju brat i sestra Miron i Melita, suprotstavljene dječačke družine i u pozadini obitelji. Mlađa dob glavnih likova, Mirona i Melite, upućuje na važnost obiteljske zajednice i utjecaja roditelja i njihovo je odrastanje i u ovome romanu prikazano kao odrastanje u skladnoj i harmoničnoj tradicionalnoj obitelji. Važnost se skladne obitelji i zaštite koju obitelj pruža djeci pokazuje kroz lik Bakrenoga Petra jer se on na Zemlji osjeća usamljeno i želi, kao i druga djeca, imati svoju obitelj. To se na kraju i ostvaruje tako da ga obitelj profesora Leopolda usvoji.

Treći roman „mironovskoga“ kruga i posljednji koji pripada znanstveno-fantastičnoj trilogiji donosi putovanje dječjih protagonista u prošlost, u 351. godinu. Mironov pustolovni duh i neposluh dovode do zapleta romana i putovanja u prošlost. Prikaz obitelji u ovome je romanu izazvao zanimanje u kritici toga Gardaševa djela. Obitelj prikazana u romanu tipična je patrijarhalno organizirana obitelji, s izrazitom stereotipnošću ženskih likova i namjerom njihova smještanja u privatnu sferu, što je kritika zamjerala (vidi Mihanović, 1987, Kajan, 2006). Kritika je u romanu pronašla nepodudarnost prikaza ženskih likova i tehnološkoga napretka čovječanstva, kao i stereotipizaciju rodni uloga.⁸ U ovome se romanu stereotipi i tipične rodne uloge uočavaju i pri izgradnji dječjih likova i pri izgradnji odraslih likova, a osobito pri izgradnji majčina lika, što su proučavatelji Gardaševa djela već naglašavali (usp. Mihanović, 1987, Kajan, 2006, Težak, 2008a). Oblikovanje majčina lika donosi

---

7 Kada djeca odlaze na izlet na Sanon, djevojčica Pam preuzima brigu o dječacima, ponaša se kao domaćica i brine se o hrani.

8 Različite se rodne uloge pripisuju muškarcima i ženama: „rodne uloge pripisuju domaćinske usluge koje uključuju seks i brigu o djeci ženama, a ostatak ljudskih postignuća, interesa i ambicija muškarcima. Dakle, društvenom ulogom dodijeljenom ženi teži se da ju se ograniči na razinu biološkog iskustva, tj. na biološki spol (engl. sex).“ (Galić, 2002: 228)

patrijarhalno oblikovani model žene. Ona je neindividualizirana, nema specifične interese ni želje, brine se o kućanstvu i djeci i nema jednaku ulogu unutar obitelji u odnosu na oca. Uz njezin se lik vežu još neke tipične ženske karakteristike poput pretjerane brbljavosti i zavođenja kao sredstva postizanja cilja. Dok se otac bavi važnim poslovima, znanošću i izumom vremenskoga stroja, njezina je uloga prema Kajanu simplificirana i nepodudarna s očevim znanstvenim otkrićima:

Ona je emotivna (strepri, ljuti se, voli, brine), misli o nepotrebnim stvarima i neposrednim, 'do daske', simplificiranim situacijama: ponaša se kao lice s početka recimo XX. stoljeća: od tehničkih proizvoda poznaje samo tavu, a nisam siguran nije li štednjak na kojem se črčkaju paprikaši i svinjska koljenica, neki novi tip ili je na 'kruto gorivo'. (Kajan, 2006: 45)

Iste nepodudarnosti ističe i Hrvojka Mihanović (1987) navodeći da odnos prema ženskim likovima više nalikuje prošlosti pa i sadašnjosti nego budućnosti, ali zaključuje da je Gardaš namjerno ostavio tradicionalnu shemu dječjega ponašanja i patrijarhalne hijerarhije jer su takvi odnosi dječjem čitateljstvu prepoznatljiviji. Težak objašnjava kritike na račun Gardaševih ženskih likova i prikaz majke koja sve kućanske poslove obavlja ručno i smatra da je određena doza naivnosti i nelogičnosti konstitutivni element dječjega romana, koji pridonosi draži i humorističnosti pripovijedanja. Nelogičnosti i naivnosti pridonose tomu da se situacije u romanu djeci ne čine strane i fantastične nego prepoznatljive i bliske (usp. Težak, 2008a).

Roman započinje nedjeljnim ručkom u obitelji profesora Leopolda pri čemu je cijela obitelj na okupu. Obiteljski su odnosi podijeljeni s obzirom na rodno stereotipne uloge i odnos privatnoga i javnoga, koji se proteže i na prostor pa se uočava dihotomija prostora. Alston navodi da se u dječjoj književnosti uočava dihotomija prostora jer se s jedne strane teži zajedništvu unutar obitelji – zajedničkim obrocima, igri i radu, a s druge se strane teži i za privatnim prostorom unutar doma. „Obiteljski dom kompleksna je mješavina privatnog i javnog i pitanja moći i kontrole neizbježan su podtekst.“ (Alston, 2008: 112) Neimenovana majka zadužena je za privatnu sferu i brigu o domaćinstvu i obitelji, dok otac

prelazi granice privatnoga prostora i brine se o *važnim* stvarima, znanosti i izumima. Majka, iako dom predstavlja njezino područje, unutar toga prostora nema svoj privatni dio, nego su njezini poslovi vezani uz domaćinstvo i kuhinju, dok otac i u prostoru doma ima pravo na svoju privatnost i poslije ručka sjeda u naslonjač i odmara se.

Iako Kajan navodi da je majčina uloga beznačajna i simplificirana, ona je važan dio kućanstva, realnija je i brine se o svakodnevnome funkcioniranju obitelji jer Leopold, uz znanost kojom se bavi, nema toliko doticaja sa svakodnevnim, *stvarnim* životom, što se može iščitati iz njihova razgovora:

- Dobro, dobro- zaustavi je profesor Leopold – što ja tu mogu? Zar ti nisam govorio da uzmeš ženu za pomoć u kući?
- Jesi. Ali nikada nisi rekao čime bih je plaćala.
- Oh, kao da je to važno! – Profesor Leopold obriše brkove na kojima se zadržalo nekoliko mrvica kave. – Čini mi se da kava nije dobro samljevena.
- Morali bismo kupiti mlinac za kavu.
- Upravo sam se nečeg sjetio! – usklikne profesor Leopold ne mareći mnogo za mlince. – Zašto ne bi i ti pošla sa mnom! (Gardaš, 2003a: 10)

Pateman (1999) navodi da žene unutar obitelji pridonose blagostanju koje se tiče privatne sfere, ali se pri tome radi o „neplaćenome“ blagostanju koje žene u svojim domovima omogućuju članovima obitelji, muževima, mladima, starima, nemoćnima i bolesnima. Majka ne može dobiti isti status kao otac iako obavlja kućanske poslove i brine se o djeci i obitelji jer za svoj posao nije plaćena. Njezin je svijet privatni svijet žene koji podrazumijeva neplaćeni rad i ekonomsku ovisnost.

Otac, iako ne razumije uvijek važnost i status kućanskih poslova u svakodnevnome životu, u odnosu je prema majci brižan i predlaže joj odlazak na putovanje kako bi se odmorila. Upravo majčino napuštanje privatne sfere i odlazak na putovanje na kojem Leopold sudjeluje na simpoziju, a majka se odmara, pojačava predodžbu o privatnoj sferi kao majci imanentnoj. Ona se ne može opustiti izvan doma i kada se dogode problemi s djecom, odnosno njihovo putovanje u prošlost o kojem ona ništa ne zna, i kada se roditelji hitno moraju vratiti kući, majka osjeća

grižnju savjesti zbog odlaska od kuće. Privatni joj je prostor primaran kao i njezina rodno stereotipna uloga majke i kućanice čime se potvrđuje patrijarhalni ustroj obitelji i antinomija privatno (žensko) – javno (muško). Pateman, pišući o patrijarhalizmu navodi da on počiva na pozivanju prirodi i na tvrdnji da ženina prirodna funkcija rađanja određuje i njezino mjesto u kući i podređen položaj u poretku stvari (Pateman, 1999: 118). Majčina brižnost i prema obitelji i djeci opravdanje je zašto ostaje bez saznanja o događajima s djecom odnosno njihovu putovanju u prošlost. Tome neobjašnjavanju majci što im se dogodilo i držanju majke izvan saznanja o svemu najviše je zamjeravano Gardašu u kritici. Prema tome majka je prikazana kao osoba koja može raditi kućanske poslove i brinuti se o djeci, ali kada se radi o važnim stvarima, ona se izostavlja, čak i kada se to tiče njezine djece za koju je glavna briga inače prepuštena njoj. Ona je svjesna da se dogodilo nešto važno, ali to joj ni Leopold ni djeca ne će razjasniti.⁹ Odnosi moći u obitelji uspostavljaju se majčinim dobrovoljnim pristankom na svoju ulogu. Ona se miri s takvom situacijom i spremno prihvaća svoju ulogu kućanice, nije ljuta jer joj nitko ne objašnjava gdje su bili, ali zaključuje da više nikamo ne će ići jer je potrebna djeci, pri čemu ona sama ističe vlastitu pripadnost privatnoj sferi. Njezino podređivanje obitelji i zanemarivanje svojih vlastitih želja izjednačava njezinu ulogu s prirodom, dok muškarcima pripada sfera kulture.

Kultura se identificira kao kreacija i svijet muškaraca zato što su žene zbog svoje biologije i tijela bliže prirodi nego muškarci i zato što ih podizanje djece i kućanski poslovi, bavljenje nesocijaliziranom djecom i sirovim materijalima bliže povezuju s prirodom. Žene i kućna sfera tako se pokazuju inferiornim u odnosu na kulturnu sferu i muške djelatnosti, a na žene se gleda kao na nužno podređene muškarcima. (Ortner, 1974, prema Pateman, 1988: 119)

9 „Vidiš, osjećam da ste i sada kroz nešto prošli. Mursella, Venturije, Antonija, davno, daleko, jedan dan, dva dana, četiri dana, pa su u kabinetu, pa opet nisu u kabinetu, pa opet jesu...ne znam. Meni naravno, nećeš to razjasniti. Pa ako ćeš pravo, i ne vidim neke velike potrebe za tim.“ (Gardaš, 2003a: 193 – 194)

Uz oblikovanje majke u okviru rodni stereotipa, i u oblikovanju lika djevojčice Melite, uočavaju se rodne uloge stečene pod utjecajem istospolnoga roditeljskog uzora, prvenstveno briga o kućanstvu. Ona spremno prihvaća kućanske obveze koje joj majka povjerava prije polaska na put. Gardaš time ne oduzima vrijednost ženi, nego nastoji istaknuti njihovu važnost u svakodnevnoj brizi za kućanstvo i članove obitelji odnosno muškarce: „Melita, dušo, ti si sada jedina žena u kući...i domaćica, da,da...pazi na stan i na ta dva muškarca...stavi papigici hranu u kavez [...] u hladnjaku ima još paprikaša od današnjeg ručka, sutra ga podgrij, ali pazi da ti štednjak ne ostane uključen...“ (Gardaš, 2003a: 15) Iako ima samo deset godina, djevojčica spremno prihvaća zadanu ulogu i dužnosti i želi pokazati svoju odgovornost i marljivost kako bi razveselila majku i dječake. U ulozi domaćice ne osjeća se podređeno, nego je ponosna što svojim poslom pridonosi obitelji i što će na taj način usrećiti majku. Osim navedenih uloga koje Melitu vežu uz privatnu, kućnu sferu, njezin lik izražava još neke rodno stereotipne karakteristike poput pretjerane brbljavosti, instinktivnih reakcija i sklonosti pokazivanja osjećaja i osjetljivosti kao i brigu za fizički izgled. Melitin brat Miron, vođa dječje družine, često se ponaša zaštitnički i superiorno, ali ga Melita ponekad intelektualno nadmašuje, što on ne želi priznati. „Mironova mlađa sestra, premda u mnogim situacijama iskazuje sveobuhvatniji uvid i intelektualnu nadmoć nad bratom, obilježena je 'mekoćom', tvrdoglavošću i brbljavošću kao tipičnim 'ženskim' karakteristikama s jedne strane, te bratovim pokušajima da je 'vrati' u njezinu stereotipnu rodnu ulogu s druge strane.“ (Zima, 2011: 253) Idealizaciji i skladnosti obitelji u romanu pridonosi i pridruženi član obitelji, Bakreni Petar, kojega je obitelj posvojila i među njima vlada odnos povjerenja, zahvalnosti i poštovanja, što donosi i didaktičnu crtu romanu.

Oslikavanje tradicionalne, patrijarhalne obitelji nastavlja se i u romanima u kojima se napušta znanstvena fantastika i koji pripadaju pustolovnomu ili kriminalističkomu žanru. Obitelj je i u tim romanima u pozadini zbivanja, ali se njezin utjecaj može iščitati iz ponašanja likova. U

romanu *Pigulica* (1988)¹⁰ radnja je smještena u ruralni slavonski krajolik, a dio se radnje zbiva i u susjednoj Bosni i Hercegovini. U ovome su pustolovnom romanu roditelji fabulativno uklonjeni iz radnje putovanjem djece u Slavonski Dubočac, ali se pojavljuju ostali članovi obitelji, stric i strina, koji se iz radnje uklanjaju sižejno. Stalna se tradicionalna skladna obitelj u kojoj se njeguje međusobno povjerenje i bliskost pojavljuje na početku i na kraju romana. Odnose u obitelji karakteriziraju povjerenje i međusobne nježnosti. Neimenovana se majka brine o djeci, ali s naglašenijom i nešto izmijenjenom ulogom u njihovu odgoju i utjecaju na djecu. Odlikuje ju racionalnost, ali i strogoća. Djecu upozorava na lijepo ponašanje izvan kuće tako da se dobar obiteljski odgoj prenosi i na trenutke kada djeca nisu s roditeljima. Obitelj koja se pojavljuje u romanu proširena je obitelj jer se o djeci nakon odlaska od kuće brinu stric i strina. I odnosi unutar njihove obitelji oblikovani su tradicionalno uz zadržavanje ženske privatne i muške javne sfere. Ujedno strina zadržava potrebnu ozbiljnost u brizi o djeci i domaćinstvu, dok se stric upušta u igru i šalu s djecom, na čemu i počiva fingirana pustolovina u djelu.

I u Gardaševu najpoznatijem romanu *Duh u močvari* (1989) obitelj se pojavljuje kao motiv u pozadini zbivanja, a uklanjanje roditelja iz radnje djeci omogućava samostalno djelovanje. Otac Leopold i majka, kao i Eukaliptusovi roditelji, iz radnje su uklonjeni fabulativno, prvo odlaskom Mirona i Melite u Kopačevo prijatelju Eukaliptusu, a potom i odlaskom Eukaliptusovih roditelja na rad u obližnji restoran Kormoran i nemogućnošću povratka kući zbog jake zime.

Skladna, patrijarhalno organizirana obitelj pojavljuje se na početku romana koja zajedničko vrijeme provodi u vikendici u Treskavcu. Obiteljski su odnosi idilični, uočava se ljubav i međusobna pažnja među roditeljima. Majka se trudi ugoditi obitelji, brine se o kućanstvu i kuhanju, ali pri tome ne zaboravlja ni na sebe i svoj izgled kojim privlači profesora. Ona ima glavnu ulogu u odgoju djece i, uz već poznatu brižnost, karakterizira je i strogoća i autoritet, čega su djeca i svjesna jer prvo

10 Prema podatcima iz Gardaševe biobibliografije (2003c) *Pigulica* je pisana od 22. kolovoza 1981. do 2. siječnja 1982., pod raznim radnim naslovima. Da je roman napisan ranije, može se zaključiti i po uzrastu likova jer su Miron i Melita još vrlo mladi.

pokušavaju od oca dobiti dopuštenje za odlazak na izlet u Kopačevo jer je on popustljiviji. Odlaskom od kuće, djeca zadržavaju dobre navike stečene u domu, a u situaciji koja ne ide u prilog dječjemu pristojnom ponašanju, Gardaš se koristi eufemizmima. Kada Melita prekida razgovor sa zabrinutom majkom, u tekstu se navodi da je Melita „prekidaču malo pomogla kažiprstom“ (Gardaš, 2008: 86).

Odlaskom od kuće i uklanjanjem odraslih iz radnje, djeca preuzimaju rodne uloge kakve vladaju u njihovu domu. Melita u Eukalptusovoj kući preuzima ulogu kućanice i sprema dječacima obroke. Preuzimanjem rodno stereotipnih obrazaca ponašanja Melita se ujedno i uklanja iz pustolovne radnje u kojoj sudjeluju dječaci i zadržava unutar privatne sfere. Iako u početku negoduje zbog izdvajanja iz akcije, miri se s ulogom domaćice i s radošću dječacima priprema večeru i raduje se što će ih razveseliti svojim kulinarskim umijećima.

I druga obitelj prikazana u romanu, obitelj Varga, skladna je tradicionalna obitelj. U ovoj su obitelji oba roditelja zaposlena i majka izlazi iz privatne sfere, ali unutar doma zadržava svoju tradicionalnu ulogu. Alston (2008) navodi da je pojava dobrih domova u kojima žive dobre obitelji konstantan didaktički podtekst, a upravo to susrećemo u ovome, ali i ostalim Gardaševim romanima. Majka je brižna i uredna domaćica, a u opisu interijera njihove kuće, koja je uređena u tradicionalnome stilu, a osobito kuhinje i ostave, u funkciji je dočaravanja domaćinske baranjske atmosfere, ali i karakterizacije lika Eukalptusove majke i stila života obitelji i načina roditeljstva.

U romanu *Miron na tragu Svetoga Grala* (1995) uloga je roditelja, prije svega oca Leopolda, vrlo važna iako su fabulativno uklonjeni iz radnje. Leopold, potaknut Mironovim pritužbama za zapostavljanje i vođen njegovim zanimanjem za povijest i arheologiju, odlučuje fingirati pustolovinu i potragu za Svetim Gralom. Potraga za Svetim Gralom vodi mlade protagoniste Slavonijom i njihovim se odlaskom od kuće odrasli fabulativno uklanjanju iz radnje. Rasplet romana pokazat će da je dječja samostalnost bila samo prividna, odnosno bila je kontrolirana.

Odrasli se članovi obitelji u romanu pojavljuju s različitim ulogama i funkcijama. Očeva je uloga u narativnome tijeku važna jer je on začetnik

potrage u koju se djeca upuštaju. Njegov je lik, u ovome i kasnijim romanima, manje karikiran nego u ranijim, znanstveno-fantastičnim romanima, ističe se njegova znanstvena izvrsnosti, ali i nedostatak vremena koje ne može posvetiti djeci, što se može promatrati u kontekstu suvremenosti i prezaposlenosti roditelja koji nemaju dovoljno vremena za svoju djecu. Svijest o prezaposlenosti potiče ga na smišljanje potrage za Svetim Gralom. Iako je Miron već u tinejdžerskoj dobi, ima gotovo četrnaest godina, između oca i sina i dalje vlada povezanost i želja za zajedničkim provođenjem vremena. Ženski su likovi u pozadini zbivanja. Majka ostaje u okviru svoje tradicionalne uloge kućanice i odgojiteljice djece, a Melita je također obilježena rodnim stereotipima, brbljava je, obavlja kućanske poslove i brine se o fizičkome izgledu. Obitelj se u romanu proširuje odlaskom djedu i baki, čime roman zadobiva ruralni identitet jer oni žive tipičnim životom svoje seoske sredine. Kroz njihov odnos prema unuku prikazuje se i afirmacija obiteljskoga zajedništva jer su sretni što im je unuk došao.

U romanu *Koliba u planini* (1999) obitelj se gotovo ne pojavljuje, ali se njezin utjecaj projicira na ponašanje djece koja odlaskom na izlet preuzimaju karakteristične rodne uloge. Djevojčice preuzimaju uloge domaćica, brinu se o uređenju šatora i pripremi hrane, dok dječaci rade teže poslove i sudjeluju u pustolovini.

3. Obiteljski odnosi u Gardaševim romanima „mironovskoga“ kruga za mlade

Gardaš u romanima koji prema implicitnome čitatelju pripadaju književnosti za mlade nastavlja s oslikavanjem skladne obiteljske zajednice u kojoj poznati protagonisti ne razvijaju buntovnički odnos prema odraslima i autoritetima. Obiteljska patologija, kada se pojavljuje, u funkciji je pojačavanja skladnih obiteljskih odnosa i tradicionalnih vrijednosti. U romanima *Prikaza* (1995) i *Miron u škripcu* (1999) pojavljuju se članovi dvaju suprotstavljenih klapa, Mironove i suparničke i problematične klope okupljene oko Skorbuta. Dok se u *Prikazi* obitelj samo spominje, u romanu *Miron u škripcu* ponašanje je pojedinaca obilježeno obiteljskom

situacijom iz koje dolaze i roditeljskim (ne)utjecajima. Roman donosi sliku suvremenoga odrastanja obilježenoga odsutnošću roditelja, negativnim utjecajem vršnjaka na mlade i problematikom ovisnosti, što kriminalističkoj radnji romana daje socijalno-psihološku pozadinu. Stalni protagonisti, Miron i njegova klapa, u ovome su romanu tinejdžerske dobi i više ih ne povezuje zanimanje za povijest i arheologiju, nego se susreću sa suvremenim i egzistencijalnim problemima u svojoj okolini. Njima je suprotstavljena skupina okupljena oko Skorbuta koja je povezana s krijumčarenjem droge i delinkventnim ponašanjem. Razlozi se njihove delinkvencije uočavaju u obiteljskoj patologiji jer je vođa klape Skorbut kao dijete bio fizički zlostavljan. Obiteljska je patologija povezana s karakterološkom paralelizacijom klapa – mladi koji su iz problematičnih obitelji, ujedno su i problematičnoga ponašanja, a osječki mladići, koji dolaze iz skladnih obitelji, pristojni su i dobri te nositelji pozitivnih moralnih vrijednosti stečenih u domu.

Odrastanje u nesređenim obiteljskim uvjetima ne očituje se samo kroz probleme ovisnosti, nego i kroz psihološka proživljavanja likova i psihološke posljedice. Maleš (1988) navodi da je za razvoj emocionalno stabilne i zrele ličnosti bitno živjeti u emocionalno stabilnoj sredini odnosno obitelji. Dječak Ivan i njegova sedamnaestogodišnja sestra Matilda odrasli su u obitelji u kojoj im nije pružena odgovarajuća briga i to je na njih ostavilo različite posljedice. Sestra ima probleme u školi i s ovisnošću i kreće se u lošem društvu. Nesređeno djetinjstvo ostavilo je i psihičke posljedice na Matildu koje se izražavaju kada osjeti strah. Iako je Matilda u početku negativka i ovisnica, kroz priču se raspliće njezina sudbina te otkriva zaštitnički stav prema bratu jer je s krijumčarima surađivala zbog ucjene. Matildin brat Ivan također ima posljedice nesretnoga djetinjstva, ali one se nisu odrazile delinkvencijom. Vrcić-Mataija (2010) navodi da Gardaš prikazom odrastanja u romanu donosi sliku suvremenoga djetinjstva i obiteljskoga diskursa u kojem je nasilje utjecalo na oblikovanje nesigurnoga dječjeg i mladenačkog identiteta. Ivan je prema svima nepovjerljiv pa i prema onima koji mu pokušavaju pomoći. Mlađi je od sestre i za nju je jako vezan jer oni odrastaju u tzv. „praznom gnijezdu“ i on ima samo nju. Majka, i kada je živjela s njima, nije se

brinula o njima, nego ih je zlostavljala, stoga je Ivan „naučio na batine.“ (Gardaš, 2006: 103) Afirmacija pozitivnih obiteljskih odnosa i vrijednosti obiteljske zajednice prepoznaje se u odnosu brata i sestre koji, iako su odrastali u nesređenoj obitelji, brinu se jedno o drugome i vole se, što se najviše vidi pri njihovu konačnom susretu na kraju romana.

Važnu ulogu na formiranje mladenačkoga identiteta, ali i zbog događaja u fabulativnome slijedu, ima otac Leopold. Odnos Mirona i Leopolda temelji se na istospolnome očevu autoritetu i on aktivno sudjeluje u sinovu odgoju. U pojedinim situacijama Leopold pokazuje neozbiljnost jer pristaje pomoći Mironu u potrazi za nestalom djevojkom, ali to se pokazuje bitnim u fabulativnome slijedu jer očevo znanje o onome što mu sin radi, ali i kako sin razmišlja (u situaciji kada čita šifriranu poruku), pomaže u raspletu radnje. On ni u jednome trenutku ne sumnja u svoga sina kao mogućega počinitelja delinkventnih radnji, što jača njihov odnos obilježen povjerenjem i uvažavanjem. Majka zadržava ulogu kućanice i zadržava se samo u privatnoj sferi, i fizički i izdvajanjem od saznavanja bitnih informacija koje se događaju izvan doma. Kada Miron nestane, i majka i sestra ostaju bez informacija o bitnim događajima u prostoru javne sfere.

Unošenjem problematike ovisnosti Gardaš je u svoje stvaralaštvo unio teme koje se počinju detabuizirati u svjetskoj književnosti za mlade sedamdesetih i osamdesetih godina, a u hrvatsku književnost za mlade ulaze od devedesetih, što govori u prilog činjenici da je Gardaš pratio promjene i književne trendove, ali zadržava istaknute elemente svoje poetike koji se ogledaju u važnosti pozitivnih obiteljskih vrijednosti i odrastanja u skladnome okruženju, kao i u prikazu patrijarhalne obitelji s očevim autoritetom i pasivnim ženskim likovima. Iako zadržavanje tradicionalne patrijarhalne obitelji može djelovati konzervativno, oslikavanje pozitivnih odnosa roditelja i djece treba u implicitnih čitatelja razviti sustav vrijednosti koji se temelji na skladnoj obitelji. Ideal skladne obitelji u ovome je romanu pojačan i pojavom negativnoga primjera.

Posljednji je Gardašev roman u kojem se kao likovi pojavljuju Miron, njegovi prijatelji i obitelj podužega naslova *Krađa u galeriji ili Sve se urotilo protiv malog Terzića* (2001). Kriminalistička fabula romana

tematizira krađu slika u osječkoj galeriji Waldinger pri čemu je jedan od Mironovih prijatelja, Dingo, glavni osumnjičenik. U romanu se visoka kultura povezuje s kulturom mladih. Stalni su Gardaševi junaci, Miron, Tajanstveni Ivan i Dingo, stariji i pohađaju srednju školu. U prikazu mladih donosi se „tradicionalna predodžba o uklopljenoj mladosti“ (Hameršak – Zima, 2015: 355) jer mladi ne osporavaju roditeljsku kulturu, nema oponiranja roditeljskomu autoritetu, a u izvršavanju su svojih zadaća vrijedni i odgovorni. Oni pokazuju zanimanje za visoku kulturu, likovnu umjetnost, muzeje i galerije, što doprinosi izostanku opozicije mladi – odrasli.

I u ovome se romanu roditelji pojavljuju u, za Gardaševo stvaralaštvo uobičajenim, različitim rodnim i obiteljskim ulogama. Odnosi unutar obitelji regulirani su tako da je izraženija uloga i utjecaj očeva na odgoj mladića i njihov autoritet zasnovan na povjerenju i poštovanju. Kada Dingo zapadne u probleme i bude osumnjičen za krađu u galeriji, o svojim problemima želi razgovarati s ocem, koji ima autoritet nad sinom i Dingo se boji očeve reakcije na situaciju, ali zbog odnosa povjerenja koji među njima vlada, on i ne sumnja u sina. Majčin je lik prikazan u okviru rodnih stereotipa i brige za kućanstvo i ona ostaje izvan bitnih događaja koji se tiču njezina sina. Za vrijeme razgovora oca i sina ona je „tu negdje“, u istome stanu, ali nije sudionica ozbiljnih razgovora.

I u drugoj prikazanoj obitelji u romanu odnosi su jednaki. Odnos se Mirona i Leopolda temelji na očevu autoritetu i ulozi u odgoju sina, povjerenju koje među njima vlada i želji za zajedničkim provođenjem vremena. Odnos povjerenja bitan je i na didaktičkoj i na fabulativnoj razini jer Miron ocu govori sve nove događaje koji se tiču krađe u galeriji, što se pokazuje bitnim za rasplet. Ženske članice Mironove obitelji, Melita i majka, u romanu nemaju bitnu ulogu i, kao i Dingova majka, prikazane su u okviru rodnih stereotipa i privatne sfere.

Oslikavanje je obitelji i u ovome romanu za mlade ostalo u okviru naglašavanja ideala tradicionalne obitelji s naglašenom očevom ulogom i iako djeluje konzervativno, bitno je u kontekstu autorove poetike u kojoj se kroz cjelokupno stvaralaštvo pojavljuje slika skladne, tradicionalne obitelji, što pridonosi i didaktičkoj funkciji djela. Mladi koji su

odrastali u skladnim obiteljima uz povjerenje i poštivanje, izrasli su u odgovorne i poštene pojedince koji ne osporavaju roditeljske autoritete.

Zaključak

U „mironovskome“ serijalu romana Gardaš oslikava ideal tradicionalne patrijarhalne obitelji s važnom ulogom oca u odgoju djece, pretežno dječaka i mladića Mirona. Kroz dugi niz godina u kojima su romani nastajali, uočavaju se promjene u žanru i tematici djela, ali ideal obitelji u kojoj vlada povjerenje i međusobna bliskost ostaje netaknut. Djeca odrastaju zaštićena i pedagogizirana i emocionalno osigurana. Dječji likovi odrastaju pod utjecajem istospolnih roditeljskih uzora i oni utječu na formiranje njihova identiteta, a prenošenje obrazaca ponašanja vidi se u situacijama kada su roditelji uklonjeni iz radnje.

Kroz serijal se mijenja slika roditelja, osobito oca koji od početne karikirane uloge otkvačenoga znanstvenika zadobiva mjesto aktivnoga sudionika u sinovu odgoju. U prikazu majčina lika donosi se patrijarhalno obojeni model žene, ona je u svim romanima neimenovana kućanica i neindividualizirana, s naglašenom brigom za kućanstvo i djecu. Dok je u nekim romanima njezina briga za odgoj djece istaknuta i njezin autoritet važniji od očeva, npr. u *Duhu u močvari*, u ostalim je romanima njezina uloga u pozadini i ona ostaje izvan svih važnih zbivanja i saznanja o događajima koji se tiču njezine djece. Njoj pripada privatna sfera, dok otac prelazi granice privatnoga, bilo zbog odlaska na posao, bilo kao sudionik događaja koji se tiču djece i njihovih pustolovina ili provođenja zajedničkoga vremena izvan doma. Majčin odlazak od kuće u romanu *Izum profesora Leopolda* u funkciji je pojačavanja važnosti njezine pripadnosti privatnoj sferi i domu.

Obitelj, kao najčešće poprište literarnih antagonizama, kod Gardaša je oslikana kao mjesto dijaloga. U romanima za mlade, za koje je karakteristično buntovništvo mladih pojedinaca, prikazuje se odnos povjerenja i donosi predodžba uklopljene mladosti. Unošenje obiteljske patologije u Gardaševu stvaralaštvu u funkciji je pojačavanja ideala tradicionalne obitelji i obiteljskoga sklada.

Izvori

- GARDAŠ, ANTO (2004) *Bakreni Petar*, 5. izdanje, Alfa, Zagreb.
- GARDAŠ, ANTO (2008) *Duh u močvari*, 3. izdanje, Alfa, Zagreb.
- GARDAŠ, ANTO (2003a) *Izum profesora Leopolda*, 4. izdanje, Alfa, Zagreb.
- GARDAŠ, ANTO (1999) *Koliba u planini*, Znanje, Zagreb.
- GARDAŠ, ANTO (2003b) *Krada u galeriji ili Sve se urotilo protiv malog Terzića*, 2. izdanje, Alfa, Zagreb.
- GARDAŠ, ANTO (2011) *Ljubičasti planet*, 7. izdanje, Katarina Zrinski, Varaždin.
- GARDAŠ, ANTO (1995a) *Miron na tragu Svetoga Grala*, Znanje, Zagreb.
- GARDAŠ ANTO (2006) *Miron u škripcu*, 6. izdanje, Alfa, Zagreb.
- GARDAŠ, ANTO (1988) *Pigulica*, Mladost, Zagreb.
- GARDAŠ, ANTO (1995b) *Prikaza – Legenda o bijeloj ženi*, Targa, Zagreb.

Literatura

- ALSTON, ANN (2008) *The Family in English Children's Literature*. Routledge, New York.
- BARANOVIĆ, BRANISLAVA (2000) „Slika“ žene u udžbenicima književnosti, IDIZ, Zagreb.
- CULLER, JONATHAN (2001) *Književna teorija, vrlo kratak uvod*, AGM, Zagreb.
- GALIĆ, BRANKA (2002) „Moć i rod“, *Revija za sociologiju*, god. XXXIII, br. 3 – 4, str. 225 – 238.
- GARDAŠ, ANTO (2003c) *Anto Gardaš – Bio-bibliografski podatci* (zaključno s 31. prosinca 2003.).
- HAMERŠAK, MARIJANA – ZIMA, DUBRAVKA (2015) *Uvod u dječju književnost*, Leykam international d.o.o., Zagreb.

- HRANJEC, STJEPAN, (2006a) „Obitelj u hrvatskom dječjem romanu“, *Zlatni danci 7 – Obitelj u književnosti za djecu i mladež*, PINTARIĆ, ANA (ur.) Filozofski fakultet Osijek – Filozofski fakultet Pečuh – Matica hrvatska, Osijek, str. 27 – 38.
- HRANJEC, STJEPAN (2006b) *Pregled hrvatske dječje književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- KAJAN, IBRAHIM (2006) *Grubići i nježnici, Eseji iz hrvatske i studija iz bh. dječje književnosti*, SABAH, Zagreb.
- MALEŠ, DUBRAVKA (1988) *Obitelj i uloga spola. Utjecaj roditelja na usvajanje spola kod djece*, Školske novine, Zagreb.
- MIHANOVIĆ, HRVOJKA (1987) „Mirotvorstvo u međupovijesnim korelacijama kroz znanstvenu fantastiku“, *Umjetnost i dijete*, god. XIX, br. 4, str. 405 – 408.
- PATEMAN, CAROLE (1998) *Ženski nered: demokracija, feminizam i politička teorija*, Ženska infoteka, Zagreb.
- TEŽAK, DUBRAVKA (2008a) „Gardaševo mjesto u hrvatskoj dječjoj književnosti“, *Zlatni danci 9 – Životi i djelo(vanje) Ante Gardasha*, PINTARIĆ, ANA (ur.) Filozofski fakultet Osijek – Filozofski fakultet Pečuh – Matica hrvatska, Osijek.
- TEŽAK, DUBRAVKA (2008b) *Portreti i eseji o dječjim piscima*, Tixex, Zagreb.
- VRCIĆ-MATAIJA, SANJA (2015) „Obiteljski roman u hrvatskoj dječjoj književnosti devedesetih godina prošloga stoljeća“, *Hum*, god. X, br. 13, str. 135 – 163.
- VRCIĆ-MATAIJA (2010) *Tipologija hrvatskoga realističkoga dječjeg romana 1991.-2001.*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Rijeka.
- YATES, JESSICA (2004) „Science fiction“, *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, HUNT, PETER (ur.) Routledge, London – New York, str. 519 – 531.
- ZIMA, DUBRAVKA (2011) *Kraći ljudi – Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*, Školska knjiga, Zagreb.

- ZIMA, DUBRAVKA (2002) „Spolni identitet i stereotipi: Jesu li spolne uloge tabuizirane u hrvatskoj dječjoj književnosti?“, *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež*, JAVOR, RANKA (ur.) Knjižnice grada Zagreba, Zagreb, str. 80 – 90.